

PEYAMİ SAFA’NIN TÜRK İNKILÂBINA BAKIŞI*

*Aytekin ERSAL***

ÖZET

Osmanlı modernleşmesi, 19.yüzyıldan itibaren, Mülkiye – Harbiye – Tıbbiye üçlemesiyle sembolleşen okullarda yetişen nesiller tarafından yürütülmüştür. Liyakate dayalı zorlu eğitimlerden geçerek bürokraside yükselen kadrolar, özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren pozitif bilimlerin bilginin tek kaynağı olduğu düşüncesinin tesirinde kalmışlardır. Geleneksel değerlere ve monarşiye karşı sadakatini yitiren aydınların sözcülüğünü üstlenen İctihad mecmuasında, II. Meşrutiyet Dönemi’nde (1908–1918) dile getirilen görüşler, Cumhuriyet’in ilanından sonra Türk inkılâbı olarak hayata geçirilmiştir. Safa, köklü değişimlerin medeniyetçilik ve milliyetçilik prensiplerinden doğduğunu düşünür. Türk toplumu rızazileşerek ve siteleşerek Batı medeniyetine uyumlu hale gelecektir. Türk inkılâbı zaruri ve doğal süreçlerden kaynaklanmıştır. Tek parti vesayetinde gerçekleştirilmesi de doğaldır. 1950 sonrasında müfrit inkılâpçı aydınların görmek istemediği husus, 19.yüzyılın bitiminden itibaren pozitivist, materyalist bilim anlayışının Batı’da da sarsılmış olmasıdır. Dini değerler toplum hayatında görünür olmaya başlamıştır. Milliyetçilik, manevi değerlerin ve demokrasinin koruyucu bir şemsiyesi haline gelmiştir. Safa, 27 Mayıs Hükümet Darbesi’nden sonra da bu çizginin önemli bir temsilcisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türk inkılâbı, Peyami Safa, milliyetçilik, modernleşme, cumhuriyet, Atatürk, Demokrat Parti.

Giriş

Osmanlı Devleti, modernleşme ihtiyacını, ordunun istenilen zaferleri kazanamaması üzerine duymaya başlamıştır. II. Viyana Kuşatması’nın (1683–1699) bu minvalde önemli bir kırılma noktası olduğunu söylemek

* Makalenin Geliş Tarihi: 23.12.2015 / Kabul Tarihi: 25.05.2016

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Emin Sağlamer İlkokulu, Yenimahalle-Ankara, ersalaytekin1@hotmail.com.

mümkündür.¹ Modern bir ordu kurma zarureti Harbiye-Mülkiye-Tıbbiye üçlemesiyle sembolleştirilen okulların ihdasını beraberinde getirmiştir. Türkiye’de radikal değişimleri gerçekleştirecek olan nesiller bu okullardan yetişeceklerdir.²

Liyakate dayalı zorlu eğitimlerden geçerek devlet kadrolarında yer alan yeni nesiller, saray çevresinde yaşamaya devam eden geleneksel ilişki ağlarını kabullenebilecek bir zihniyet dünyasına sahip değillerdi. Ölçme ve değerlendirme süreçlerinden süzülüp, bürokraside yer alan modern zihniyetli okumuşların, gösterdiği kahramanlıktan ötürü paşalık rütbesine getirilmiş “cahil” alaylıları saray ile özdeşleştirmesi, özellikle subay kadrosunda, monarşiye duyulan sadakati sarsmıştır.³

Modernleşmenin yeni okullar üzerinden yürütülmeye çalışıldığı dönemde, özellikle 19.yüzyılın ilk yarısından itibaren, biyolojik materyalizmin okumuş kesimleri etkilediğini söylemek gerekir. 1847’de Mekteb-i Tıbbiye’yi ziyaret eden Mac Farlane’nin gözlemleri bu açıdan oldukça dikkat çekicidir. Farlane, kadavralar üzerinde inceleme yapmaya İslam’ın ne dediğini öğrencilere sorduğunda, bir öğrenci: “*Eh bayım bu Galatasaray dinin aranacağı yer değildir.*” cevabını almıştır. Yazar, Fransız ihtilalini

¹ Askeri sahada yaşanan mağlubiyetin ardından modernleşme ihtiyacının duyulması olgusu sadece Osmanlıya has bir durum değildir. Prusya’yı modernleşmeye iten Otuz Yıl Savaşlarındaki mağlubiyetlerdir. Kıta Avrupa’sı tarzında eğitim görmüş 8.000 kişilik İsveç ordusunun 35.000 kişilik Rus ordusunu Narva Savaşı’nda yenmesi Büyük Petro’yu modernleşmeye itmiştir. Keza Habsburgların Ruslara Molwitz (1741), Hohenfriedberg (1745), Soor (1745) yenilgileri Avusturya’nın müesses nizamını sarsmıştır... Bkz., Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Ordu ve Toplum (1826-1839)*, İstanbul 2009, s. 133-138.

² Stanford Jay Shaw, “Some Aspects of the Nineteenth Century Otoman Reformers”, *Beginnings of Modernization in the Middle East*, Ed. W. Palk, Chicago 1968, s. 36-39. Harbiye için bkz., Gülşah Eser, *Mekteb-i Harbiye’nin Türkiye’de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)*, İÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 38-57. Mülkiye için bkz., Adem Doğan, *Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri*, SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 64-71. Tıbbiye için bkz., Yeşim Işıl Ülman, *Journal de Constantinople’a Göre Mehteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin Galatasaray Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

³ Aydemir, bu noktada Resneli Niyazi’nin (1873-1913) dramını anlatır. Bkz., Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa, C.1 (1860 – 1908)*, İstanbul 1981, s. 493-494.

hazırlayan düşünürlerin tüm kitaplarının okunmuş olmasının, özellikle de materyalizmi anlatan kitaplardan Tanrı'nın varlığını inkâr eden satırların altının çizili olduğunu görmesinin, kendisini çok şaşırttığını söyler.⁴

Zihni ve hissi olarak geleneksel değerlerle bağları zayıflayan aydınların güçlü bir şekilde seslerini duyurabildikleri II. Meşrutiyet Dönemi (1908–1918), özellikle İctihad mecmuası çevresi, köklü değişim arzusunun da zeminini oluşturmuştur. Üniversitede okuyan kızların başlarını açması, kadınların modern kıyafet giyme serbestliğine kavuşturulması, medrese ve tekkelerin kapatılması, şapka dâhil modern kıyafete geçilmesi, yargılamanın tamamen laik hukuk kurallarına göre yapılması gibi hususların tamamı *İctihad* mecmuasında, 1912 yılında, Kılıçzade Hakkı (1872–1960) tarafından yayınlanan “Pek Uyanık Bir Uyku” başlıklı yazıda dile getirilmiştir. Latin harflerine geçiş, hilafet meselesinin bir şekilde halli de bu dergi etrafında toplanan aydınların talepleri arasında olmuştur.⁵

Sürecin ağır toprak kayıpları ve harplerle birlikte yürümesi, Milli Mücadele karşısında Padişah Vahdettin'in şahsında simgelenen olumsuz tutumlar, nihayetinde tekke üzerinden gelen Şeyh Sait İsyanı (1925) Türk inkılâbı olarak literatüre giren radikal değişimlerin hayata geçirileceği politik zemini inşa etmiştir.⁶ Çalışmada, Peyami Safa'nın (1899–1961) Türk inkılâbına bakışı, müellifin düşünce yazıları çerçevesinde ele alınacaktır. İnkılâpçı Safa portresi ve burada yaşanan değişimler ortaya konacaktır.

⁴ Atilla Doğan, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İstanbul 2006, s. 149-150.

⁵ Kılıçzade Hakkı, *İtikadat-ı Batılaya İlan-ı Harb*, İstanbul 1329, s. 63, Celal Pekdoğan, *Batıcı Bir Düşünür Olarak Kılıçzade Hakkı*, HÜAİİTE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1989, s. 121–128. M.Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul 1981, s. 375. Bu aydınların zihniyet dünyalarını anlama noktasında bkz., Ekrem İşin, “Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm”, *TCTA, C.2*, İletişim Yay., İstanbul 1984, s. 354, Mehmet Ö. Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul 2001, s. 385-387.

⁶ Aytekin Ersal, *Şeyh Sait'ten Dersim'e Cumhuriyet'in Şark Meselesi*, İstanbul 2015, s. 94-101.

1. İnkılâpçı Peyami Safa

1.1. Türk İnkılâbının Medeniyetçi ve Milliyetçi Kökleri

Safa, Türk inkılâbının medeniyetçilik ve milliyetçilik prensiplerinden doğduğunu düşünür. *“Türk inkılâbında bu iki çerçevenin dışına çıkan hiçbir hareket gösterilemez.”* der.⁷ Medeniyetten kastedilen Batı medeniyetidir. *“Vak’ai hayriyeden beri biz yeni bir medeniyete intibak devri geçiriyoruz. Bu intibak milli hüviyetimizi silerek şahsiyetimizin köpürmesine mani olacak bir taklit safhasında kalmadığı müddetçe Garp örneklerine sık sık bakmaktan niçin korkalım?”* sorusu Safa’ya aittir.⁸

Batı medeniyeti Yunan felsefesi, Roma hukuku ve Hristiyanlık ahlakından oluşur.⁹ Üç tesir içerisinde maddi medeniyeti belirleyen husus Yunan felsefesidir. Rönesans’tan sanayi çağına uzanan modern zihniyet buradan doğmuştur. Türk inkılâbının yöneldiği Batı medeniyetini, asırlık uykusundan uyandırarak kendi kökleriyle buluşturan da Türk felsefecileri olmuştur:

*“Farabi ve İbni Sina, Aristo’dan sonra ve onun delâletiyle, ortaçağda bugünkü akılcı ve tabiatçı Avrupa kafasının ilk çatısını kuran Türk mütefekkirleridir. Her ikisi de, klasik düşüncenin yatağında asırların yorganını başına çekerek ebedi bir uykuya dalmış görünen Aristo’yu uyandırmışlar, şark ve arkasından da garb kültüründe, ilahiyatçı ve mistik bir görüşten tabiatçı ve dünyacı görüşe geçişin ilk prensiplerini ortaya koymuşlardır.”*¹⁰

Batı, bu irkilme ile modern medeniyetin temellerine doğru yol alırken, Doğu dünyası Gazali, Mevlana ve Muhiddin-i Arabî etkisiyle mistisizme gömülmüştür. *“Eş’ari ve Gazali olmasaydı Arablar Galileee’lerin, Kepler’lerin, Newton’ların milleti olacaklardı.”* kanaatini Dr. Fd. Sachau’dan alıntılararak benimser. Gazali’nin tesirleri Osmanlı İmparatorluğu’na, oradan da zamanımıza kadar gelmiştir.¹¹

⁷ Bu görüşlerinde 1938’den 1961’e bir değişme olmamıştır. Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, İstanbul 1990, s. 99, Peyami Safa, “Anayasa ve Milliyetçilik”, *Son Havadis*, 27 Mart 1961, s. 1.

⁸ Peyami Safa, “Memleket ve Edebiyat”, *Kültür Haftası*, 2, İstanbul 1936, s. 33.

⁹ Safa, *Türk İnkılâbına...*, s. 116-130.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 152.

¹¹ *A.g.e.*, s. 159.

Gazali'yi modern düşünceden kopuşun ilk halkası olarak gördüğünü, *“Fatih'in İstanbul'u alması dünya tarihinde yeni bir çağın açılmasına rastladığı ve belki de âmîl olduğu halde Türk düşüncesinin İbn Sina an'anesinden ayrılması, dünya tefekkür tarihinden asırlarca geri kalmamıza sebep olmuştur.”* ifadesiyle ortaya koyar.¹²

Gazali'nin (1058 – 1111) Osmanlı klasik çağının temel zihniyet dünyasını belirleyen önemli bir din âlimi olduğu bilinmektedir. Osmanlı medreselerinde eğitim görerek icazet alan ulemanın büyük bir kısmı Seyyid Şerif Cürcani (1340–1413), Nasreddin Tusi (1393 – 1449) gibi âlimler vasıtasıyla Fahreddin Razi (1149 – 1209) ve Gazali'ye bağlanmıştır.¹³ Skolâstik felsefenin yıkılmasında Descartes (1596–1650) gibi öncü düşünürlerin Gazali'den etkilendiği de görülmektedir.¹⁴ Safa'nın Gazali hakkındaki tenkitlerinin önemi, geleneksel değerlerin dönüşümüne odaklanan inkı-lâplara yaklaşımını belirleyen temel bir nokta teşkil etmesidir. Batı medeniyetine intibak edebilmek için, Gazali tesiriyle olduğu tasavvur edilen gelecek tasfiye edilmektedir. İntibak edilmek istenilen medeniyette de zaten Türk felsefecilerinin emeği vardır. *“Arap ve Acem kültürüyle yetişen Türk milleti, Yunan, Roma ve Hristiyanlık tesirlerinin mahsulünden başka bir şey olmayan Avrupa kafasını benimseyebilir mi?”* sorusuna evet demesi de bundandır:

“Evet, çünkü İslâm ve Türk düşüncesi, yunan düşüncesini yalnız yaşamakla kalmamış, Ortaçağ'da onu Avrupa'ya tanıtmıştır.

Evet, çünkü İslâm dini Hristiyanlığın bir antitezi değil, tekâmülüdür.”¹⁵

Meseleyi felsefi kökleriyle kavramayan Türkçü ve İslamcılar, Batı medeniyetini teknikten ibaret zannetmişlerdir. Hâlbuki riyazîleşmeden ve siteleşmeden bu medeniyete intibak imkânsızdır. Safa'nın, Gazali'yi reddederken filozoflara vurgu yapmasının temelinde yatan gerekçe de budur. Türk düşüncesi matematikle, Türk toplumu da şehirle temas

¹² Peyami Safa, *Yazarlar, Sanatçılar ve Meşhurlar, Objektif:6*, İstanbul 1976, s. 74.

¹³ Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, İstanbul 2006, s.53.

¹⁴ Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 130. Keklik, bu iki düşünür arasında cümle benzerlikleri yakalamıştır. “Mum” metaforu etrafında şekillenen bu benzerlikler için bkz., Nihat Keklik, *Türk – İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, İstanbul 1987, s. 180-181.

¹⁵ Safa, *Türk İnkılâbına...*, s. 146.

kurarsa inkılâplar hedefine ulaşacaktır.¹⁶ Bunun için dört asır geriye, Rönesans’a dönmeye gerek yoktur.

*“Tarihte milletlerin istedikleri noktadan hareket etmekte ve istasyon araları kadar muayyen merhaleleri diledikleri gibi aşmakta muhtar oldukları sabit bir tekâmül yolu yoktur. Bugün rönesanstan bilet alıp tekrar yirminci asra gelemeyiz. Türk inkılâbının başlangıcından beri, Avrupa medeniyetini yalnız tekniğiyle değil, bütün düşünme metodu ve yaşama tarzıyla birlikte kabullenişimiz, rönesansın modern çağ içerisindeki bütün neticelerini idrak ve ona süratle intibak hamlesinden başka bir şey değildir.”*¹⁷

Batı medeniyeti felsefi kökleriyle benimsenirken riyazîleşmeyi ve siteleşmeyi engelleyen dokular tasfiye edilecektir. Bu, ihtilal gibi, harp gibi, zelzele gibi ıstıfa hareketidir.¹⁸ Dilde ve vezinde yapılan inkılâplar ıstıfanın satıhta değil köklerde bulunduğunun habercisidir.¹⁹

*“Aruzı yalnız gayrimillî bir vezin oluşu öldürmedi. Hoş yalnız bu kadarcığı bile, kültürümüzün köklerini arap ve acem tesirinden, ortaçağ tefekküründen ve medrese retorüğinden kurtararak millî bünyemize iade ettiğimiz bir devirde geldiği yere uğurlamamız için kâfi bir sebeptir.”*²⁰

Bu noktada Safa, Toynbee’nin zealot ve herodian kavramlarını hatırlatır. Atatürk, Batı karşısında kapanmacı/zealotist değil, cesur bir şekilde benimseyici/herodianist davranmıştır. Bu tavrın riski, taklitçilikten öteye geçememek ve yerel /millî kimliği yitirmektir. İşte Atatürk de bu gerçeği gördüğü için dil ve tarih tezlerinde Asya’ya yönelmiştir. Türk inkılâbının milliyetçi karakteri böylece şekillenmiştir.²¹

¹⁶ Peyami Safa, “Seziş, Tahlil ve Riyaziye”, *Kültür Haftası*, 33, İstanbul 1936, s. 258.

¹⁷ Safa, *Türk İnkılâbına...*, s. 187.

¹⁸ Peyami Safa, *20. Asır, Avrupa ve Biz*, *Objektif* 8, İstanbul 2012, s. 147.

¹⁹ Peyami Safa, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, *Objektif* 2, İstanbul 1999, s. 33.

²⁰ *A.g.e.*, s. 133.

²¹ Peyami Safa, *Doğu – Batı Sentezi*, İstanbul 1976, s. 21-23. Safa, milliyetçiliğinin dozunu, Kemalist rejimin sınırları çerçevesinde tutar. Mesela Türk Ocaklarının kapatılarak Halkevlerinin açılmasına dair bir tenkidi yoktur. Aksine *“Halkevleri birer halk üniversitesi, birer halk konservatuvarı, içinde kültür, san’at ve ikisinden de üstün Milet akrabalığıyla toplanan gençliğin ve halkın birer aile ocağıdır. Orada güzidelerin ve münevverlerin gençlikle ve halkla temasa girerek birbirleriyle yoğrulan şuuru ve hassasiyeti, milliyetçi ve inkılâpçı Atatürk rejiminin büyük tarihi rolünü ve iradesini tamamlar...”* der. Peyami Safa, *“Halkevleri”*, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1938, s. 3.

Binlerce yıl önce Asya steplerinde yaşanan kültüre, modern Batı medeniyeti ile karşılaştığı bir anda, milli kıymetleri koruma gerekçesiyle başvurulur. Bu tarz bir meşrulaştırma arayışının Safa'nın riyazileşme ve siteleşme yaklaşımıyla örtüşmesinin zor olduğu düşünülmektedir. Safa Kur'anın tercümesi ve ezanın Türkçeleşmesini de bu bağlamda ele alır. *"İtikatlarının manzumesi içinden ittihad-ı İslâmcılık ve turancılık fikirlerini atan Türk inkılâbı, garb milletleri arasında bir muasır devlet mevkii almış olduğu için, kendisine gelinceye kadar, münevver veya kibar bir zümrenin temayülleri halinde kalan Avrupa muaşeret, âdet ve an'anelerini de resmen benimsedi.... Kemalizm, İslâm şark ve Hristiyan garb an'aneleri arasındaki ihtilafın artık bir vehimden başka bir şey olmadığını ortaya koydu."*²² Türk tarih tezinin, Batı medeniyetinin kökeninde Türklerin Orta Asya tecrübelerinin bulunduğu telakkisi üzerine kurulduğu hatırlanırsa, Türk filozoflarının Yunan felsefecilerine katkısını vurgulayan Safa'nın olup biteni olumlamasının doğal görülmesi gerektiği düşünülmektedir.²³ Japon modernleşmesi ile Türk inkılâbını mukayesesi de bu bağlamda oldukça tutarlı yanlar içermektedir:

*"Hedefi, garb kıblesine dönerek medeniyet namazı kılmaktan ibaret olmıyan Türk inkılâbı Japon garblılaşmasını mukayese etmeye imkân yoktur... Garb medeniyeti Japonya'ya bir emperyalizm hareketi olarak makine, zırhlı tank ve tayyare, radyo halinde girdi; Türkiye'ye ise, büyük Türk medeniyetinin kardeşi olarak, teknik ihtiyaçları da aşan yüksek beşeri prensiplerle, sulh, ilim ve sanat ideallerile gelmiş bulunuyor."*²⁴

Safa, inkılâbın felsefesine dair yapmış olduğu tahlillerin, 1936 yılında gerçekleştirdiği Avrupa gezisinde, Batılı aydınlar tarafından teyit edilmesinden memnundur. Aslen Danimarkalı olan Rus bir bayanın "Avrupa

²² Safa, *Türk İnkılâbına...*, s. 10. Güngör, bu yaklaşımı milliyetçilik bağlamında oldukça problemlili bulur ve tenkit eder. Bkz., Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İstanbul 1993, s. 73. Safa'nın Şark – Garp kavramının muğlaklığına ilişkin yaptığı tahlillerin de bu tarz değerlendirmelere varmasında etkisi olduğu düşünülebilir. Bkz., Peyami Safa, "Şark – Garp Münakaşasına Bir Bakış", *Kültür Haftası*, 4, İstanbul 1936, s. 65-66, 5, İstanbul 1936, s. 85-86, 7, İstanbul 1936, s. 123.

²³ Türk Tarih Tezi hakkında bkz., Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929 – 1937)*, İstanbul 1996, s. 120-125. Tezin Batı medeniyetinden yapılan iktibasların meşrulaştırma aracı olduğu noktasında bkz., Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Haz.: R.Güler, E. Kılınç, İstanbul 1993, s. 300.

²⁴ Peyami Safa, "Türk İnkılâbı ve Japonya", *Cumhuriyet*, 6 İkinci kanun 1938, s. 3.

nereden başlar?” sorusuna “Ankaradan” cevabını vermesi, İngiliz bir gazetecinin “... on sene evvel bir harabe olan Ankaradan modern bir şehir çıkarmak hayret verici bir muvaffakiyettir.” demesi; Paris’te Madam Brunschwicz’in “Meclislerde tanıdığım kadınların hepsi, Türk inkılâbının birden bire vücade getirdiği tekâmüle derhal intibak etmek suretile uzaklarda uyandırdıkları hayreti yakından takdire çeviriyorlar.” değerlendirmesi Safa’yı memnun eder.²⁵ Bunların hepsinin altında bir kurucu liderin mimarlığı vardır. Nitekim Safa’ya, Avrupa seyahati esnasında Macar bir kadın “Ah bizim de bir Kemal’imiz olsa idi.” demiştir.²⁶

1.2. Atatürk ve Cumhuriyet

Safa, Tevfik Fikret’in, gençliğe bir ümit aşılacak gayesiyle yazdığı “Sabah Olursa” şiirinde beklediği Mesih’in, Atatürk olduğunu söyler.

*“Fikret’in âdeta peygamberce bir özsezişle beklediği kuvvetli el, Atatürk’ün eli, şairin ölümünden birkaç sene sonra, evvela düşmanı kahreden bir yumruk, peşinden memleketi omuzlarından tutup sarsan ve toplumun bedeninde yeni bir hayatın seyyelerini dolaştıran elektrikli bir avuç halinde belirdi. Cumhuriyet, şairin beklediği o diriltici elin milli bünyeye dokunur dokunmaz kıvılcımlar saçan yeni hayat akımının ilk parlamışındır.”*²⁷

Şu ifadeler de Atatürk’ü kurtarıcı olarak gören yazarın kanaatlerini ortaya koymaktadır:

*“İttihad ve Terakki idaresinin on senede paramparça eylediği imparatorluk enkazının altında silahsız, müdafaasız, kimsesiz kalan milleti İsrafil sûru kadar müessir bir nağme ile kaldırmış, onun yaralı kalbine iman aşılamış, ümitsiz gönlünü milli enerji ile doldurmuş ve onu pek kısa bir zamanda kâinata meydan okuyacak bir hale getirmiş...”*²⁸

Bu değerlendirmelere Sultan Reşat’ın “salaklığı”, Vahdettin’in “hainliği” eklenince, Türk inkılâbının neden nazariyesiz, potansiyonunu hiçbir Avrupa filozofunun elinden almayan, yüzde yüz Türk rejimi olarak

²⁵ Peyami Safa, *Büyük Avrupa Anketi*, İstanbul 1938, s. 6, 18, 118.

²⁶ *A.g.e.*, s. 190.

²⁷ Peyami Safa, *Din – İnkılâp – İrtica, Objektif 4*, İstanbul 2011, s. 104.

²⁸ Peyami Safa, “Ölmeyen Ölüler”, *Milliyet*, 10 Kasım 1955, s.4.

görüldüğü anlaşılmaktadır.²⁹ Kemalizmi sitemleştirmeye çalışanların başarısızlığının sebebi “*hayattan ve zarureten doğan inkılâp hamlelerini mahdud ve muayyen sistemler içine*” koyma telaşından kaynaklanmaktadır.³⁰ Hâlbuki Kemalizm üzerine bina edilen rejim, nazariyelerle izahı mümkün olmayan zengin bir manaya sahiptir:

“*Cumhuriyet inkılâbı, dünyanın hiçbir memleketinde, Türkiye’deki kadar şümüllü ve zengin bir mana taşımaz. Bizim cumhuriyetimiz yalnız saltanattan halk idaresine geçiş değildir. Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine, ortaçağdan yeniçağ anlayışına, ümmet devrinden millet devrine geçiş de ifade eder.*”

Safa, gene aynı yazısında Tanzimat’ın saraydan, Meşrutiyet’in ordu-
dan, Cumhuriyet’in ise “muzaffer bir kumandanın başından” doğduğunu söyler.³¹ Onun için Safa’nın nezdinde Türk rejimi ile Atatürk rejimi aynı anlamı taşır. Cumhuriyet’in on beşinci yılında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“*Atatürk rejimi on beş yıldan beri ayaktadır: Hiçbir istikrar ve muvazene buhranı geçirmeden, hiç sendelemeden, önüne gelen bütün engelleri ve engel olmak ümitlerini devirerek yürüyor; yürüyor ne kelime? Koşuyor...*”³²

II. Meşrutiyet Dönemi’nde (1908–1918) Abdullah Cevdet laikliği, Ziya Gökalp milliyetçiliği, Ahmet Cevdet halkçılığı, Hüseyin Cahit Latin harflerine geçmeyi söylemiş olsa da, Osmanlı Meşrutiyeti’nin rüyalarını Türk cumhuriyetinin hakikatlerine dönüştüren Atatürk’ün kılıcı olmuştur. Bu tıpkı aydınlanma filozoflarının fikirlerinin Napolyon’un kılıcı ile hayat bulması gibidir.³³ Rejimin kurucu liderle böylesine özdeşleştirilmesi, inkılâpların tek parti vesayetinde gerçekleştirildiği dikkate alındığında, diktatörlük tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Safa bu noktada da “ıstıfa” kavramını kullanır:

“*Diktatörün yumruğunda yalnız kendi iradesi, Atatürk tipinde şeflerin yumruğunda milletin iradesi harekete gelmiştir. Bu irade, seçim (election) yolile değil, ıstıfa (selection) yolile vücut bulur. Atatürk on sekiz milyona teker teker “Şapka giyelim*

²⁹ Peyami Safa, “Türk İnkılâbı”, *Cumhuriyet*, 30 Birinciteşrin 1937, s.3.

³⁰ Peyami Safa, “Nutkun İçindeki Cümle”, *Cumhuriyet*, 2 İkinciteşrin, 1937, s. 3.

³¹ Peyami Safa, “Bizim Cumhuriyetimiz ve Onlarinki”, *Milliyet*, 29 Ekim 1955, s. 2.

³² Peyami Safa, “Türk Rejiminin Muayenesi”, *Cumhuriyet*, 29 Birinciteşrin 1937, s. 3.

³³ Peyami Safa, “Kansız İhtilal”, *Tasviri Efkâr*, 29 Birinciteşrin 1943, s. 1.

mi” diye sorsaydı, ekseriyetten alacağı cevap hiç şüphesiz menfi olacaktı. Buna rağmen Atatürk’ün kemiyeti değil, keyfiyeti hulasa eden telkinli otoritesi altında ekseriyet şapkayı benimsedi ve şapkanın temsil ettiği kültür nizamına girdi.”³⁴

Seçmenin iradesi Atatürk’ü yüceltmez, seçmene değer kazandıran Atatürk’tür. O, tabii yollarla seçilip gelmiştir. Milli ruhun seçim üstü rızasıyla otoritesini kurmuştur.³⁵ Safa, bu değerlendirmelerinden yirmi yıl sonra konuyu tekrar ele aldığıda çok da farklı görüşler dile getirmez.

“Bir şahsın veya zümrenin dikta rejimi, köklerini toplumun derinliklerine daldırabildiği derecede dikta rejimi olmaktan çıkmaya ve normal bir hukuk rejimi olmaya başlar. Satıhta kalan, halk kütlelerine malolmamış, kendisini zorbalık yolile kabul ettirmeye devam eden dikta rejimlerinin ömrü kısa olur...”³⁶

Atatürk rejimi en zorlu imtihanlarını başarıyla vermiştir. Burada, farklı fikirlerin siyasi cemiyetler yoluyla örgütlendiği, ifade hürriyetinin en üst perdeden dile getirildiği II. Meşrutiyet Dönemi’ni (1908–1918) hatırlamakta fayda vardır. Çok partili, hürriyetçi meşrutiyet rejimi on yıl yaşayamamıştır. Neden? Safa toplumsal köklere atıf yapar:

“Liberal demokrasi ne çeşit içtimai bünyeden doğar? Sanayi “burjuvazi”si kurulmamış, “Tenevür” devrini yaşamamış, hasret çektiği nizamın filozoflarını doğurmamış, hatta yabancılarının bile eserlerini diline almamış, iktisadî sınıfları billurlaşmamış, çalışan ve çalıştıranların menfaatleri sendikalaşmamış bir cemiyet yapısı içinde (Liberal demokrasi) mümkün müdür?”³⁷

Türk toplumu aydınlanmanın filozoflarına sahip değildir. Kapitalizmin yeşerttiği soysal sınıflar da teşekkül etmemiştir. Birey hürriyeti, demokratik temsil tarzındaki söylemlerin siyasal karşılığı yoktur.³⁸ Safa bu minvaldeki kanaatlerini milletin bekası endişesiyle birlikte dile getirir. Demokrat Parti’nin kuruluşu evresinde 1908’i hatırlatması oldukça dikkat çekicidir:

³⁴ Peyami Safa, “Atatürk Diktatör Değildi”, *Çınaraltı*, 14, İstanbul 1941, s. 4.

³⁵ A.g.m., s. 4.

³⁶ Peyami Safa, “Diktatörlüğe Dair Bir Eser”, *Düşünen Adam*, 20, İstanbul 1961, s. 13.

³⁷ Safa, *Doğu – Batı Sentezi...*, s. 137.

³⁸ “Sultan Hamit devrinde fikir hürriyeti yoktu: Hürriyet olmadığı için değil, fikir olmadığı için! Meşrutiyet fikirsiz bir hürriyet getirdi ve yaşamadı. Artık anlamış olmalıyız ki dâva hürriyette değil, fikirdedir.” ifadelerini de otoriter siyaseti meşrulaştırma çabası olarak görmek mümkündür. Peyami Safa, “Fikir Hürriyeti”, *Çınaraltı*, 8, İstanbul 1941, s. 5.

“O zaman da Türkiye’de hürriyetin her çeşidi, hukukî, siyasî ve iktisadî, her çeşidi yok muydu? Hürriyeti aldık, fakat Bingazi’ye kadar Afrika Türkiyesini, İşkodraya kadar Avrupa Türkiyesini vermedik mi? Bu parçalanışa ait bütün hataların mutlakîyete ait olduğu ve içinde Meşrutîyet’in zerre kadar mesuliyet payı olmadığı ispat edilmiş midir?”³⁹

Beka endişesi bir yana, liberal demokrasinin gelişimine dair Safa’nın yaptığı kronolojik tahlili bir tasvir olarak kabul etmek mümkündür. Gerçekten de kapitalizmin gelişimi ile birlikte içtimai sınıflar oluşmuş, temsil kurumları burjuvazinin iç rekabeti neticesinde teşekkül etmiştir.⁴⁰ Burada tenkide açık görülen husus, kronolojik sürecin, Türkiye özelinde, tek parti vesayetinin meşrulaştırıcısı olarak takdim edilmesidir. Farklı talepleri müzakere sürecinden öteleyerek, iktisadi kalkınmanın gerçekleş- tirileceğinin teminatı olmasa gerektir. Safa, bu tutumunu DP iktidarının ilk yıllarında da sürdürmüştür:

“Demokrat Partinin kurucuları ve güdücülere arasında bir tek asker olmaması, bugün orduya vermek zorunda olduğumuz ehemmiyetin idraki bakımından en büyük zaafımızdır. Dünyada olup biten şeylerle bugünkü devletin – Arapça ezan da dâhil uğraştığı meseleleri yan yana koyarsanız her iki manasıyla da başıbozuk bir idare altında memleket davalarını ehemmiyet derecelerini şaşırıldığımızı görürsünüz.”⁴¹

Menderes, antidemokratik kanun ve uygulamaların yaşandığından söz edince, Safa *“Bu lakırdıda hakikatin zerre yoktur ve bu hükümet başkanının gazeteciler önünde realiteyi bu kadar cesaretle tekmelemesi, insanı hayret ve dehşet hisleri arasında sıkıştıran garip ve korkunç bir hadisedir.”* değerlendirmesinde bulunur.⁴² Gene Başbakan Menderes’in 14 Mayıs 1950’ye yaptığı vurgular karşısında. *“Ben bir tarih yazmak istesem şaşıracağım, Sümer medeniyeti hakkında vesika toplamaktan çok daha zor bir iş var: Türkiye’de cumhuriyet 29 Ekim*

³⁹ Peyami Safa, “Sualler”, *Büyük Doğu*, 1, İstanbul 1945’ten akt., Beşir Ayvazoglu, *Peyami, Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, İstanbul 1999, s. 381.

⁴⁰ Gencay Şaylan, *Temsili Liberal Demokrasinin Ölenemez Krizi*, Ankara 2008, s. 94-95, Colin Mooers, *Burjuva Avrupa’nın Kuruluşu*, Çev.:Bahadır Sina Şener, Ankara 2000, s. 16v.d, Barrington Moore, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri : Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*, Çev.: Şirin Tekeli, Alâeddin Şenel, Ankara 1989, s. 48-60.

⁴¹ Peyami Safa, “Başıbozuk İdare”, *Ulus*, 5 Temmuz 1950, s. 1.

⁴² Peyami Safa, “Hayret ve Dehşet”, *Ulus*, 24 Temmuz 1950, s. 1.

1923'te mi, 14 Mayıs 1950'de mi ilan edildi?" sorusunu sorar. Menderes'in safra kesesinde taş olduğu meselesi gündeme taşınır. Safa "*Bana kalırsa bir insanın safra kesesinde taş değil beyinde bir avuç saçma olsa yalnız fizyolojik bir sebeple böyle konuşmasına imkân yoktur.*" diyerek tenkidinin dozunu oldukça yükseltir.⁴³ İnönü'nün kıymeti bilinmeyen bir değer olduğunu anlatır.⁴⁴

Aynı dönemde inkılâbın savunusunu temsili bir mahkeme huzurunda da yapar. Bu yazısını inkılâpçı Safa'nın fikirlerinin özeti mahiyetinde okumak mümkündür:

—*Adınız Nedir?*

—*Kemalizm.*

—*Babanızın adı?*

—*Atatürk.*

—*Kaç yaşındasınız?*

—*Yirmi yedi.*

—*Ne iş yaparsınız?*

—*İnkılâpçılık.*

...siz cumhuriyet adı altında şahsî bir idare kurmakla, tek parti hâkimiyeti altında milletin iradesini hiçe saymakla, ekseriyetin reyini almadan inkılâplar yapmak ve demokrasiye aykırı kanunlar çıkarmakla suçlandırıyorsunuz. Bir diyeceğiniz var mı?

—*Evet, ekseriyetin reyini sorsaydım bu inkılâplardan hiçbirini yapamazdım. Bir hakikatın, ona inananların sayısıyla alâkası yoktur...*

—*Demek ekseriyet rejimine inanmıyorsunuz?*

—*İnkılâp zamanlarında hayır. Normal zamanlarda, bir milletin zekâ ve iradesi yığının ruhunda mı, düşünen ve başaran fertlerde mi tecelli eder probleminin serbestçe münakaşasına taraftarım...*"

Sonuçta sanık, soruşturmanın, inkılâpların tarihi seyrini bilen felsefe ve sosyoloji uzmanlarınca ele alınarak geliştirilmesi talebinde bulunur.⁴⁵

⁴³ Peyami Safa, "İki Cumhuriyet", *Ulus*, 10 Kasım 1950, s. 1.

⁴⁴ Peyami Safa, "Kin Mantığı", *Ulus*, 7 Temmuz 1950, s. 1.

⁴⁵ Peyami Safa, "İnkılâp Dâvası", *Ulus*, 28 Temmuz 1950, s. 1.

2. İnkılâba Bakışta Değişim

Safa, *Türk İnkılâbı'na Bakışları* 1938'de yayımladı. Kitabın ikinci baskısını 1959'da gerçekleştirirken yaklaşık on beş sayfalık bir kısmı çıkarmıştır. Atılan paragraflar, Ayvazoğlu'nun da belirttiği gibi, CHP'nin ideologu izlenimini veren yanlarının törpülenmesine yöneliktir.⁴⁶ Özellikle kendi kanaatleriyle CHP'nin önde gelen yöneticilerinin, isimlerini de zikrederek, aynı yönde olduğunu vurgulayan ifadelerini çıkarması oldukça dikkat çekicidir. Altı okun eşsizliğine, partinin milleti temsil ettiğine dair değerlendirmelerin yeni baskıya girmemiş olmasını da bu minvalde zikretmek gerekir. Türk Yurdu ve Türk Ocağı çevresinde gelişen milliyetçiliği "Osmanlı milliyetçiliği" olarak tenkit ettiği, "*Osmanlı milliyetçiliği sadece bir iştiyak, Kemalist Türk milliyetçiliği baştan başa bir gerçekleştirme iradesi ifade eder. Bir özleyiş halinde kalan Osmanlı milliyetçiliğinin hataları, aksiyon haline geçen Kemalist Türk milliyetçiliğinde kuvvetli bir tasfiyeye uğradı.*" cümleleri de ikinci baskıya girmez.⁴⁷

İki baskı arasındaki farklar, Safa'nın Türk inkılâbına bakışındaki değişimin habercisi olarak ele alınabilir. Özellikle CHP'nin yayın organı niteliğindeki *Ulus* gazetesinden ayrılması (13 Ağustos 1953) ve *Türk Düşüncesi* dergisini çıkarmaya başlamasından (Aralık 1953) itibaren milliyetçi – muhafazakâr kesimlerin beğeniyle karşıladığı bir mütefekkir kimliği ön plana çıkmaktadır. Değişen siyasal konjonktür, daha önce berrak bir şekilde ifade imkanı vermeyen bazı kanaatlerini açığa vurmasını sağlamıştır. Materyalizmin ölümü üzerine vurgusu artan yazılarında ortaya çıkan manevi hayat ve mistisizme dair görüşlerini, harf inkılâbına dair tenkitlerini bu minvalde ele almak mümkün görülmektedir.⁴⁸

⁴⁶ Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 333-344.

⁴⁷ *A.g.e.*, s. 340.

⁴⁸ Burada değerlendirme güclüğü oluşturan nokta, dönemsel bir kırılmanın açık bir şekilde görülmemesidir. Sözgelimi 1950 sonrasında da Gazali'yi, inkılâpçı çizgisinden taviz vermeden tenkide devam ederken, 1940'lı yıllarda kaleme aldığı yazılarında dinin cemiyet hayatındaki yerini vurgulayan, pozitivizmle mesafeli görüşlerine rastlanılabilmektedir. Bkz., Peyami Safa, "Rönesans, Ortaçağ, İslâm Felsefesi ve Fatih", *Türk Dili*, II/20, Ankara 1953, s. 483-485. Peyami Safa, "Alah'a Doğru Yöneliş", *Tasvir*, 13 Ekim 1945, 20. *Asır, Avrupa ve...*, s. 29. Ögün, Safa'nın geçmiş – şimdi – gelecek bütünlüğüne sahip inkılâpçı anlayışının aynı zamanda muhafazakar yanlar içerdiğini belirtir. Süleyman Seyfi Ögün, "Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökleri ve Peyami

2.1. Materyalizmin Ölümü ve Manevi Hayat

Safa, Türk Düşüncesi dergisinin birinci sayısında inkılâpçıların yöneldiği Batı'nın 19.yüzyıl ortalarına kadar hâkimiyetini sürdüren materyalist, pozitivist Batı olduğunu, yüzyılın son çeyreğinde bu anlayışın terk edilmeye başlandığını belirtir. En sıcak gündemin “Hangi Batı?” sorusunda gizli bulunduğunu anlatırken, A.J. Balfour'un İncanın Temelleri adlı kitabı için Brunetiere'in 1896'da yazdığı önsözün “ilmin iflâsı” diye tarihe geçtiğini vurgular. Kitapta ilmin kâinatı neden izah edemeyeceği, neden ahlak tesis edemeyeceği anlatılır. Safa, konuyu, Türk aydınının pek de haberi olmadığını düşündüğü yeni Batı'ya doğru çeker:

“Brunetiere bu satırları yazdığı zaman, dört yıl sonra... MaxPlanck adındaki meşhur fizikçinin yapacağı devrimi bilmiyor, fakat bilmiş gibi yazıyordu. Planck fiziğin en büyük prensibi olan sürekliliği (continue'yi) sarsmıştı. Beş yıl sonra Einstein bu darbeyi tamamladı ve Newton fiziğinin dayandığı zaman – mekân meşhurlarını da yıktı. Sonra büyük fizikçi Heisenberg kararsızlık prensibi diye meşhur buluşuyla çekirdek fiziği dünyasında realitelerin her türlü ölçüden kaçtığını ortaya koyunca, yalnız pozitivist ilim telakkisinin dayandığı ölçü kavramı değil, bütün ilimlerin ve maddeci felsefenin dayandığı determinizm... sarsıldı.”⁴⁹

Safa, benzer kanaatlerini, Batılı bilim insanlarından alıntılar yaparak dile getirmeye devam etmiştir. “Edunburg Üniversitesi'nin dünyaca büyük bir otorite olarak tanınan profesörlerinden Matematik, Fizik ve Astronomi âlimi Sir Edmund Whittaker” bunlardan sadece biridir. Sir, “On dokuzuncu asrın son yarısı ilmi maddeciliğin ilkbaharı idi. Bu akide, mekânda yer alan kaba maddenin tek gerçek olduğunu öğretiyordu. Fakat maddenin kendisi çöktü...” der. Safa, bu satırların yazarının Said-i Nursi olmadığını hatırlatırken “Maddenin yıkılması ilmin yıkılması demek değildir. Modası geçmiş nazariyeleri ilim zannedip manevi değerlere saldıranların yıkılması demektir.” demeyi ihmal etmez.⁵⁰

Yeni ilim anlayışında, akıl, hakikatin mutlak ölçütü olmaktan çıkmıştır. Sezgi, duygu, vecd ve istigrak yoluyla varılan gerçeklikler olduğunu

Safa'nın Muhafazakâr Yanılgısı”, *Toplum ve Bilim*, 74, İstanbul 1997, s. 110. Durna da “Safa, Kemalist modernleşmenin muhafazakâr yanının en önemli şahsiyetlerinde birisi” der. Tezcan Durna, *Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik*, Peyami Safa ve Falih Rıfkı Atay'da *Halkın İnşası*, Ankara 2009, s. 36.

⁴⁹ Peyami Safa, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, *Türk Düşüncesi*, I/1, İstanbul 1953, s. 5

⁵⁰ Safa, *20. Asır, Avrupa ve...*, s. 36.

ilim adamları inkâr etmemektedirler.⁵¹ Felsefe ve psikoloji, bilgi vasıtasının akıldan, ruhun da şuurdan ibaret olmadığını idrak etmiştir.⁵² Mistik tecrübe de bu noktadan kendisine muteber bir yer bulur:

*“Klasik ilim zihniyetinin ancak kaba tabiat ve fizik âlemine tatbik edildiği zaman doğru olabilecek prensipleri karşısında mistisizmin hayat hakkı yok gibiydi, fakat aynı prensipler karşısında mistisizm kadar bütün yeni fizik ve matematik nazariyeleri de hayat hakkını kaybederler. Çünkü klasik ilim zihniyeti, fizik dünyamıza olduğu kadar ruh dünyamıza da tatbik imkân olmıyan kaba ölçüleriyle kendi izah kudretinin üzerine çıkan her meçhulü inkâr etmekten başka bir şey yapamamıştır.”*⁵³

Yeni ilim ile mistisizm yan yanadır. Dini hayat, vicdanlardan cemiyetin görünür alanlarına doğru süzölmeye başlamıştır. Sözgelimi 1952 Helsinki Olimpiyatlarına ABD ekibi, papazları ve portatif kilisesiyle birlikte gelmiştir.⁵⁴ Türkiye ise “milletin değil, devletin laik olduğu” gerçeğini daha iyi idrak etmeye başlamıştır. Safa, *“Son yıllarda Türkiye’de din hayatının kuvvetlenmesi 1950’den sonra milli vicdanın hürriyete kavuşmasındandır. O tarihlerden evvel, laikliğin yanlış tefsir ve tatbiki yüzünden, dinî vicdan üzerine yapılan çeşitli baskıların kalkması bu tabîî ve zarurî tepkiyi hazırladı.”* der.⁵⁵ Radyolardan dini yayınların artırılması, Ramazan’ın daha bir şevkle yaşanmaya başlanması, gençliğin ibadete yönelmesi gibi hususlar Safa’yı memnun eder. 9 Ağustos 1961’de yazdığı bir yazıda Ayasofya’nın ibadete açılmasını ister.⁵⁶ İmam Hatip mezunlarının üniversite eğitimine dâhil edilmeleri de Safa’nın talepleri arasındadır.⁵⁷ Şu ifadesi de oldukça dikkat çekicidir:

*“Türk medeniyetinin en uzun ve canlı ve verimli devresi İslâm medeniyetini vücuda getiren milletler içinde yer aldığı bin senelik tarih devresidir. Türk ve İslâm – Türk medeniyet tarihlerini bir kovaya doldurup denize döktükten sonra, bu kovayı Batı medeniyetiyle doldurmak imkânı yoktur.”*⁵⁸

⁵¹ A.g.e., s. 40.

⁵² Peyami Safa ile Söyleyişiler, Haz.: Mehmet Tekin, Konya 2003, s. 45.

⁵³ Peyami Safa, *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm*, İstanbul 1979, s. 268.

⁵⁴ Peyami Safa, *Din, İnkılâp, İrtica, Objektif 4*, İstanbul 2011, s. 148.

⁵⁵ Safa, *Din, İnkılâp,...*, s. 162.

⁵⁶ A.g.e., s. 188.

⁵⁷ Peyami Safa, *Eğitim, Gençlik, Üniversite, Objektif 7*, İstanbul 1976, s. 136.

⁵⁸ Safa, *Doğu – Batı...*, s. 210.

Maddenin kaba gerçekliği parçalanmış ve buradan dini, manevi, mistik bilgi anlayışları kendilerine meşru bir alan açmışlardır. Bunların görünür olmasından rahatsızlık duyulmamalıdır. Aşırı yanlara kaymayan, muhafazakâr duyarlılıklara seslenen siyasal partilerin, ideolojilerin, akımların olmasını normal karşılamak gerekir. Safa'ya göre bütün mesele *“inkılâpçı ve muhafazakâr kutupların aykırılıklarını bertaraf edip, iki cephenin de memleket için hayırlı değer ve düşüncelerinden en faydalı terkibi vücuda getirmektir.”*⁵⁹ Hâlbuki Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e bütün devrimci gazete ve dergiler yıkılan maddeci ilim zihniyetinin müdafaasını yapmaktadırlar. İnkılâp – irtica kavgası buradan doğmaktadır:

*“Otuz beş seneden beri bir inkılâb rejimi içinde bulunduğumuz veya bulunduğumuzu sandığımız için, din yobazlarını tahkir edenler, Avrupalılığı yanlış anlayan devrimcilerimizdir. (Bütün inkılâpçılarımız değil, kendi kendilerine verdikleri “devrimci” adıyla müfrit inkılâpçılarımızı kasdediyorum).”*⁶⁰

İnkılâp anlayışında yapılan hataları beş maddede özetler: 1. İnkılâbın bir gelenek düşmanlığı olmadığı dikkate alınmamıştır. Gökalp'in ananeye verdiği önemi hatırlamak gerekir. Gelenek, geriye çeken değil, arkadan ittiren bir kuvvettir. 2. İnkılâp taklitçilik üzerine bina edilemez. Meşrutiyet'in ve Medeni Kanun'un tutmaması bundandır. 3. Hiçbir inkılâp tek adamın eseri olamaz. 4. Laiklik Batı medeniyetinin şartı ve esası değildir. 5. Milli hâkimiyet 1923'te değil 1908'de başlar.⁶¹ İnkılâpçı tasavvurun aşırı temayülleri karşısında İngiltere örneğini hatırlatır:

*“İngiltere, dünyanın en ileri memleketidir; fakat cumhuriyet değildir, hatta cumhuriyetçilik temayülü de yoktur. Laik değildir, çünkü İngiltere kralının taç giymesi dini merasime tabidir. Halkçı değildir, lordlar kamarası parlamentonun üç büyük parçasından biridir. Milliyetçi değildir, çünkü imparatorluktur. Devletçi değildir... İnkılâpçı değildir; çünkü an'anedir... Ne demek istiyorum? Kitaptan yüzme öğrenilmez, atlamak lazım...”*⁶²

Safa'nın inkılâpçı aydınlarla yönelttiği eleştiri oldukça önemlidir. Köylülüğü tasfiye etmeden, şehirleşmeyi, sanayileşmeyi tahkim etmeden

⁵⁹ A.g.e., s. 202.

⁶⁰ A.g.e., s. 80.

⁶¹ A.g.e., s. 87.

⁶² Peyami Safa, “Bir Konferans Üzerine”, *Milliyet*, 14 Ocak 1955, s. 2.

modern bir cemiyeti “söylem” üzerinden kurmak mümkün değildir. Zira “*Köy Türkiyesinin Batı medeniyetinden de, dünya rejimlerinden de, demokrasiden de haberi yoktur.*”⁶³ Bu aydınların inkılâp tasavvurlarının da gerçeklikle bir ilgisi bulunmamaktadır. Safa’nın nezdinde yanlış şöyle tasvir edilir:

*“Cumhuriyetin ilanından evvel Türkiye’de ortaçağ karanlıkları vardı. Halk hürriyet, medeniyet, yüksek kültür mefhumlarından habersiz tam bir bilgisizlik içinde idi. Kadın kafes arkasında mahpus bir kümes hayatı yaşıyordu. İdare müstebit padişahların elinde idi. Cumhuriyet bütün bu karanlıkları dağıtan, halkı hürriyete ve kültür nimetlerine kavuşturan rejim devrimidir.”*⁶⁴

Hâlbuki Atatürk, II. Meşrutiyet Dönemi’nin batıcı ve milliyetçi görüşlerini kanunlaştırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Pek çok hak ve hürriyet de o dönemden itibaren yaşanmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Batı’daki örneklerine en yakın şekline 1950’den sonra girmiştir. “*23 yıl tek parti rejimi içinde kalmış bir memleketin birkaç yıl içinde demokrasiye intibak edebilmesindeki zorluklara şaşılmaz... olgunluk devrine yeni girmektedir. Yeni girdiği için de bize bu hakikatleri yazmak müyesser oluyor. Yirmi yıl önce kimin haddine!*”⁶⁵

Yukarıdaki ifadelerin, milliyetçi – muhafazakâr Safa portresini yansıttığını söylemek mümkündür. Dönemin, müellif üzerindeki etkisini anlayabilmek açısından, yazılarındaki konu farklılığı bile oldukça dikkat çekicidir. Safa, ilk defa 1959’un 29 Ekimi’nde ve 10 Kasımı’nda Atatürk’e ilişkin bir yazı kaleme almamıştır. İlkinde Müslümanlığın ruha verdiği huzuru, ikincisinde de Cumhuriyet gazetesi yazarıyla giriştiği bir polemik yazısı vardır.⁶⁶ Safa’nın bu tavrını Türk inkılâbından ya da Atatürk’ten kopuş olarak görmenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Yeni bilim anlayışının açtığı yoldan Türk düşüncesini salim bir güzergâha yerleştirmek kaygısı, mütefekkirin kanaatlerini belirlemiş olsa gerektir. Uzun bir yazı hayatının ardından değişim çabalarına bakarken yaptığı değerlendirme bu açıdan izah edici bulunmaktadır. Yüz elli yıldan beri ıslahatçılardan inkılâpçılara miras kalan, hastalıklı bir zihniyet olan sihirli formül arayışının terk edilmesi gerektiğini şöyle anlatır:

⁶³ Safa, *Doğu – Batı...*, s. 212.

⁶⁴ Peyami Safa, “Cumhuriyetimizin İki Türlü İzahı”, *Tercüman*, 30 Ekim 1959, s. 2.

⁶⁵ A.g.m., s. 2.

⁶⁶ Peyami Safa, “Ruhta Huzur ve Sükun”, *Tercüman*, 29 Ekim 1959, “Bir Küfürbaza Küfürsüz Cevap”, *Tercüman*, 10 Kasım 1959, s. 2.

“...Altı ok gibi birkaçını birden denedik bir şey değişmedi. Çünkü bu altı ok da sihirli formül arayışından doğmuştur... İmdi, şurasını emniyetle tekrar edebiliriz ki, bu sihirli formüllerden hiçbirisi memleketi muhtaç olduğu ilerleme istikametine kavuşturabilmiş değildir ve kavuşturamaz. Çünkü geriliğimiz tek sebebi yoktur, öteki sebepleri peşine takan bir ilk sebebi de yoktur...”

Batı medeniyeti, formülünü kendisinin de bilmediği ve çeşitli yorumlara teslim olan belirsiz bir düşünce ve davranış sistemidir. Batılı olmayı istemekle olmak arasındaki farkı inkılâp hayallerine kurban edemeyiz... Artık sihirli formüllerden hiçbirini denemeye vaktimiz kalmamıştır. Bizi kurtarırsa, yalnız düşünmek ve hür düşünmek kurtaracaktır.”⁶⁷

2.2. Harf ve Dil İnkılâbı Üzerine Düşünceleri

Safa, yapıldığı günden itibaren harf inkılâbına karşıdır. İlk zamanlarda düşüncesini ifade edememiştir; fakat yıllar sonra Ergun Göze’ye “Günlerce odama kapandım. Hafakanlar geçirdim.” diyecektir.⁶⁸ İnkılâbın gerçekleştirildiği yıl Safa’nın bohem dönemleridir. Meyhanede sigara dumanından göz gözü görmediği bir ortamda, Mustafa Şekip Bey, genç bir şaire iltifat edince Safa, “Tayyare piyangosu alıp almadığını ve Latin harflerine geçişi olumlu bulup bulmadığını” sorar. Şaşırın şaire “Bu benim, deha şöyle dursun, sadece orta zekâyı ölçmek için icat ettiğim bir test... Bu iki suale evet diyen bence ahmadır.” der.⁶⁹

Harf inkılâbı noktasında Safa’nın gelenekçi olduğunu söylemek gerekir. Uzun yılların kültürel mirası ile nesiller arasındaki bağ kopmuştur. Arkadan ittiren gelenek, gücünü yitirmiştir. Kültürel iklim çoraklaşmıştır. Ne yapılmalı, inkılâptan geriye mi dönülmelidir? Safa kopukluğu yeni yaralar açmadan tedavi etmeyi düşünür:

“Latin harfleri kalkamaz. Fakat gençleri not tutarken veya çok acele bir şey yazarken, Arap harflerinin mucize denecek kadar rahat, çabuk, işlek yazma ve okuma kolaylığından mahrum etmemek ve onlara tarihimizin, edebiyatımızın şaheserlerini ve kaynaklarını hakiki metinlerinden okuma imkânını vermek için, bugün Edebiyat Fakültesinde öğretildiği gibi, liselerde de Arap harflerini öğretmek şart olduğuna kaniim. Devrimbazın “devrim elden gidiyor” yaygarasının hiç mi hiç ehemmiyeti yoktur...”⁷⁰

⁶⁷ Peyami Safa, “Sihirli Formül Sihirli Adam”, *Düşünen Adam*, 17, İstanbul 1961, s. 9.

⁶⁸ Nevzat Kösoğlu, *Peyami Bey, Hayatı ve Düşünce Dünyası*, İstanbul 2011, s. 77.

⁶⁹ A.g.e., s. 82.

⁷⁰ Peyami Safa, “Arap ve Latin Harfleri”, *Tercüman*, 9 Temmuz 1959, *Eğitim, Gençlik*,..., s. 142.

“Devrimbaz” Safa’nın ürettiği kelimelerdendir. Türk inkılâbına dönük farklı yaklaşımlarını ortaya koyduğu dönemden itibaren muarızları için bir sıfat olarak kullanır. Aslında Safa’nın gerekçeleri dikkatle incelendiğinde bir inkılâpçı aydının endişelenmesi için “devrimbaz” olmasına gerek yoktur. Hangi genç “*mucize denecek kadar rahat, çabuk, işlek yazma ve okuma kolaylığı*”na sahip harfleri öğrendikten sonra Latin harflerine geri döner? Üstelik bu harflerle zengin tarihi mirasa ulaşılması da mümkünken... Safa, Türk tarihine ilişkin kendisinden kaynak soran bir gence dair düşüncelerini aktarırken de devrimbazların niteliğine dair değerlendirmelerde bulunur:

*“Birçok gençlerimiz gibi, bu bedbaht için de ya ihtisas yapmak istediği bilgi şubesinde cahil kalmak veya Arap harflerini hemen öğrenip memleketinin tarihine ait ana eserleri okumak lâzım geliyordu. Gözlerinde bir korku sezdim Onca zor olan belki Arap harflerini öğrenmek değildi. Devrimbazların diline düşmekten kurtulmaktı. Çünkü devrimbaz gazete, yazar, doçent, profesör ve öğretmenlere göre Arap harflerini öğrenmek irticadır.”*⁷¹

Safa, Arap harflerinin daha hızlı, kolay ve güzel yazıldığı noktasında ısrarcıdır. Latin harflerine geçişle birlikte mahkeme kayıtlarının seri bir şekilde tutulamadığı için adaletsizlikler yaşandığını düşünür. Yüz binlerce eserin okunamıyor oluşu ise asıl üzerinde durulması gereken meseledir. “Yeryüzünde hiçbir memleket gösterilemez ki orada gençler kazara milli kütüphanelerine girerlerse bir tek eser okuyamadan çıkıp gitsinler. Böyle bir katliam hiçbir memlekette ve hiçbir memleketin tarihinde yoktur.” der.⁷² Safa, katliam olarak gördüğü inkılâbın olumsuz neticelerinden Atatürk’ü mesul tutmaz:

*“Herhalde büyük milliyetçi Atatürk bugünkü neticeyi bilerek ve isteyerek Lâtin harflerini kabul ettirmemişti. Lâtin alfabesinin tatbik şekillerindeki ifrat ve hatalar, aceleler, yanlış istikamet ve hareketler daha ziyade o zamanki maarif makamlarına ait olmalıdır. Hele Lâtin harfleri tamamiyle yerleştikten sonra liselerimizde Arap harfleri okutulmasında hiçbir kanunî mahsur yoktu. Bugün de yoktur.”*⁷³

Safa, milliyetçi – muhafazakâr çizgide inkılâba yönelik değerlendirmelerde bulunurken, yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, ucu Atatürk’e

⁷¹ Peyami Safa, “Arap Harfleri ve İrtica”, *Tercüman*, 16 Haziran 1959, *Eğitim, Gençlik*,..., s. 142.

⁷² Peyami Safa, “Arap Harfleri”, *Türk Düşüncesi*, İstanbul 1959, *Din – İnkılâp – İrtica*,..., s. 110.

⁷³ *A.g.e.*, s. 110.

uzanan tenkitlerin üzerini örtmüştür. Aynı tavrı dilin özleşmesi adı altında 1929 yılından itibaren gerçekleştirilen dil inkılâbında da gösterir. Yeni bir sözlük çalışması yürütülürken Başbakan İnönü, heyete yaptığı konuşmada: “Biz işedinenlerimizin öğretme yorgularını, kendi öz şaşayışlarının ve devlet düzenindeki duraklarının gereklerini tartabiliriz. Fakat Dernekte çalışan her arkadaş aynı bulunundadır...” cümleleriyle konuya giriş yapar.⁷⁴ 3 Ekim 1934’te Ankara’ya gelen İsveç Veliahdı Prens Gústav Adolf onuruna verilen şölende Atatürk: “... Avrupa’nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıdadıları olmuş bulunuyorlar, onlar bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar: Baysal utkusu...” diyecektir.⁷⁵ Gazetelerden meclis zabıtlarına kadar geniş bir alanda kültürel hayatı etkileyen bu köklü inkılâba karşı da Safa’nın tavrı benzerdir. Dil inkılâbının bürokratlarından Celal Sahir’in (1883–1935) vefatının ardından yazdığı yazıda tenkidini ortaya koymaktan çekinmez:

“Celal Sahir’in bütün faaliyetleri, tabiatıyla, ancak Türk dilinin tasfiyesi gibi ifade vasıtasına ait bir muvaffakiyete inhisar ediyordu. Hatta bu yüzden, rıyaset ettiği edebi gençlik eserlerinde hazin bir muhteva züğürtlüğü baş gösterdi... Yahya Kemal’e “Edebiyatın yazı denilen cephesi yerine, ruh denilen cephesini ikâme edeceğiz!” dedirten ruhsuzluk...”⁷⁶

1935’ten sonra Falih Rıfkı, Yunus Nadi gibi inkılâpçı aydınların dahi destek vermediği bu teşebbüsten vazgeçilmiştir. Safa, yıllar sonra konuyu kaleme aldığında Atatürk’e dair benzer tavrını gösterir:

“Atatürk’ün dil devriminde belirli bir ölçü yoktu. Olmadığı için Türk Dil Kurumunun yönetim kurulunda bile otuz beş kişinin arasında özleştirmenin metodu ve derecesi üzerinde inanç birliğine varılamadı. İlk ifratlardan Atatürk de vazgeçti...”⁷⁷

Pozitif bilim anlayışının sarsıldığı bir dönemde inkılâpçı aydınları en ağır şekilde eleştirirken de “Atatürk ilimden felsefi ve manevi ilimleri de anlıyordu.” diyerek kurucu lideri paranteze almıştır.⁷⁸ Neden? Yıllar sonra

⁷⁴ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I, 1924 – 1930, Devrimler ve Tepkileri*, İstanbul 2009, s. 288.

⁷⁵ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –II, 1931 – 1938, Tek Partili Cumhuriyet*, İstanbul 2009, s.156.

⁷⁶ Peyami Safa, “Osmanlı ve Türk Celâl Sahir”, *Hafta*, İstanbul 1935, *Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar, Objektif* 6, İstanbul 1976, s. 16.

⁷⁷ Peyami Safa, “Dilimize Ait Hayaller ve Gerçekler”, *Milliyet*, 29 Ocak 1955, s. 4.

⁷⁸ Safa, *20.Astr, Avrupa ve...*, s. 40.

bazı inkılâpların olumsuz neticelerini gördükten sonra tenkitlerini ortaya koyarken, kurucu lideri paranteze alması nedendir? Safa, CHP'den uzaklaştığı 1953 sonrasında da Türk inkılâbının önemini reddeden bir çizgiye kaymamıştır. Atatürk'e derin bir sevgi ve saygısının olduğu da söylenilebilir. Burada belirleyici olan hususun, çoğu inkılâpçı aydın kategorisinde olan muhalifleriyle mücadelesinde Atatürk isminin, önüne bir engel olarak takdimini önleme çabası olduğu düşünülmektedir. Arap harfleri liselere girsin istiyor. Dini hayatın millet bünyesinde güçlü bir şekilde yaşanıyor olmasından memnuniyet duyuyor. Dini eğitimin önündeki engellerin kaldırılmasını talep ediyor. Bu taleplere Atatürkçülük adına bariyer konmasının, Safa'yı böyle bir üsluba itmiş olması mümkün görülmektedir.⁷⁹

Burada dikkat çekilmek istenen bir diğer husus da dile getirilen görüşlerin çerçevesinin milliyetçilik düşüncesi etrafında çizilmiş olmasıdır. Özellikle 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi'nin ardından vefatına kadar olan dönemde (15 Haziran 1961) yazılarında milliyetçiliği manevi değerlerin koruyucu bir şemsiyesi olarak ele almasının Türk düşünce tarihi açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Başyazarlığını yaptığı *Son Havadis*'in demokrasiyi önceleyen tutumu da - dönem basınında istisnai bir durum olduğu dikkate alınmalıdır- milliyetçi bir üslup içerisinde dile getirilmiştir. Safa'nın "*Halk Partisi hürriyetten yana tavır almaması normaldir. Altı okunda yok.*" demesini, gene "*İrtica değil, Komünizm tehdit*" uyarısında bulunmasını bu minvalde tarihe düşülmüş mühim notlar olarak değerlendirmek mümkündür.⁸⁰ Konunun milliyetçilik ve demokrasi bağlamında ele alınması ise ayrı bir çalışmanın konusu olsa gerektir.

⁷⁹ Safa, Atatürkçülüğü milli ve manevi değerlerin önünde bir tür bariyer olarak kullanan aydınlar için "mâhutlar" kavramını kullanır. Bunların temel niteliği: "*Atatürkçülük ve inkılâpçılık maskesi altında gençliğin ruhunu en canlı milli geleneklerden, tarih şuurundan, mukaddes duygusundan ve yüksek manevi değerlere karşı saygıdan uzaklaştırmak için telkine devam*" etmektedir. Peyami Safa, *Mâhutlar*, İstanbul 1959, s. 25. Gene, "*Atatürk'ün izindeyiz. Fakat bu izleri silip diledikleri istikametlere yönelmek isteyenlerin oyunlarına gelemez.*" ifadeleri de önemli bulunmaktadır. Peyami Safa, "Milliyetçilik ve Milli Kavramları", *Son Havadis*, 18 Mart 1961, s. 1.

⁸⁰ Peyami Safa, "Halk Partisi ve Hürriyet", *Son Havadis*, 13 Haziran 1961, s. 1, "İrtica mı, Komünizm mi?", *Son Havadis*, 12 Haziran 1961, s. 1.

Sonuç

Osmanlı modernleşmesi, monarşiye ve toplumun manevi değerlerine karşı bağlılığı zaman içerisinde zayıflayan nesilleri bünyesinde barındıran Mülkiye – Harbiye – Tıbbiye üçlemesiyle sembolleşen okullarla 19.yüzyılda temas kurdu. Liyakate dayalı, modern bir eğitimden geçen nesiller, geleneksel ilişki ağlarının örüldüğü saray çevresine sadakatini yitirdiler. Toprak kayıpları ve savaşlarla birlikte yürüyen süreç, Milli Mücadele yıllarında Padişah Vahdettin'in şahsında şekillenen olumsuz tutumlarla ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında patlak veren Şeyh Sait isyanıyla birlikte köklü değişimleri elzem gören bir kadroyu iktidara taşımıştır. Okullar bağlamında modernleşmenin öncü kadrosunun 19. yüzyıl ikinci yarısında popüler bir ideoloji kıvamına kavuşan biyolojik materyalizmden etkilendiklerini de söylemek gerekir. 1912'de *İctihad* mecmuasında dile getirilen görüşlerin tamamı 1925 sonrasında hayata geçirilmiştir.

Safa, Türk inkılâbının medeniyetçilik ve milliyetçilik prensiplerinden doğduğunu düşünür. İnkılâbın yöneldiği Batı medeniyetinin köklerinde Farabi ve İbni Sina gibi Türk filozoflarının katkısı vardır. Gazali'nin Osmanlıya yaptığı olumsuz etkiyle oluşan açığı inkılâpçılar, radikal dönüşümlerle aşma çabasındadırlar. Buradan riyazileşme ve siteleşme doğacaktır. Safa, Atatürk'ün topyekûn batılılaşmanın milli kimliğe yapacağı tahribatı önlemek için Orta Asya Türk tarihine yöneldiğini belirtir ve süreci benimser. Temelinde modern matematiğin ve şehirleşmenin olduğunu söylediği bir medeniyetten yapılan iktibasların, milli kimliği zedelememesi için, on binlerce yıl önce steplerde yaşanan bir kültüre dönmenin çare olacağını düşünür. Bu tarz bir meşrulaştırma çabası, oldukça naif bulunmaktadır.

Safa'ya göre inkılâplar, hayatın doğal seyrinde ortaya çıkan, yaşanması mecburi olan gelişmelerdir. Türkiye, kapitalizme geçemediği için içtimai sınıflar da oluşmamıştır. Bu yüzden tek parti vesayetinde yürüyen süreç de doğaldır. Safa, bu düşüncelerini 1953 yılının sonuna kadar muhafaza etmiştir. DP'nin kuruluşuna ve iktidara gelişine zaman zaman ortalama bir CHP'liden bile daha sert bir şekilde muhalefet etmiştir.

19. yüzyılın sonundan itibaren biyolojik materyalizme dayalı pozitif bilim anlayışının sarsıldığına dair kanaatlerini berrak bir şekilde ortaya koymaya başladıktan sonra, Türk inkılâbına bakışında da değişimler

görülmeye başlanmıştır. Yeni bilim anlayışı, dinin, vicdanların dışında, toplum hayatına tesir eden kurumlaşmalara gitmesinin önündeki engelleri kaldırmıştır. 1950’den sonra gerçek demokrasiyle tanışan Türk milletinin dindarlaşması da bu bağlamda oldukça normaldir. Safa, DP’ye yakınlaştığı 1954’ten sonraki dönemlerinde bu görüşlerini dile getirmeye başlamıştır. Harf ve dil inkılâbına karşı kanaatlerini de gene bu dönemden itibaren kaleme almıştır. Özellikle 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi’nin ardından, yazabildiği müddetçe, milliyetçiliği manevi değerlerin ve demokrasinin koruyucu şemsiyesi olarak işlemeye çalışmıştır. Safa’nın bıraktığı bu mirasın Türk düşünce tarihi bakımından üzerinde durulması gereken bir hususiyet olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Mehmet Ö., “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yay., İstanbul 2001.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa, C.1 (1860 – 1908)*, Remzi Yay., İstanbul 1981.
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Peyami, Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, Ötügen Yay., İstanbul 1999.
- BEHAR, Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih, Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929 – 1937)*, Afa Yay., İstanbul 1996.
- DOĞAN, Atilla, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İBÜY, İstanbul 2006.
- DOĞAN, Adem, *Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri*, SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- DURNA, Tezcan, *Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik, Peyami Safa ve Falih Rıfkı Atay’da Halkın İnşası*, Dipnot Yay., Ankara 2009.
- ERSAL, Aytekin, *Şeyh Said’ten Dersim’e Cumhuriyet’in Şark Meselesi*, Tarihçi Yay., İstanbul 2015.
- ESER, Gülşah, *Mekteb-i Harbiye’nin Türkiye’de Modern Bilimlerin Gelişimindeki Yeri (1834-1876)*, İÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I, 1924 – 1930, Devrimler ve Tepkileri*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009.

- GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –II, 1931 – 1938, Tek Partili Cumhuriyet*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009.
- GÜNGÖR, Erol, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Haz.: R.Güler, E. Kılınç, Ötüken Yay., İstanbul 1993.
- HANİOĞLU, M.Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Yay., İstanbul 1981.
- IŞIN, Ekrem, “Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm”, *TCTA, C.2, İletişim Yay.*, İstanbul 1984.
- KEKLİK, Nihat, *Türk – İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, İÜEFY, İstanbul 1987.
- KILIÇZADE, Hakkı, *İtikadat-ı Batılaya İlan-ı Harb*, Sancakçıyan Yay., İstanbul 1329.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Peyami Bey, Hayatı ve Düşünce Dünyası*, Ötüken Yay., İstanbul 2011.
- MOOERS, Colin, *Burjuva Avrupa’nın Kuruluşu*, Çev.:Bahadır Sina Şener, Dost Yay., Ankara 2000.
- MOORE, Barrington, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri : Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*, Çev.: Şirin Tekeli, Alâeddin Şenel, V Yayınları, Ankara 1989.
- PEKDOĞAN, Celal, *Batıcı Bir Düşünür Olarak Kılıçzade Hakkı*, HÜAİİTE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1989.
- TEKİN, Mehmet, *Peyami Safa ile Söyleyişler*, Çizgi Yay., Konya 2003.
- SAFA, Peyami, “Anayasa ve Milliyetçilik”, *Son Havadis*, 27 Mart 1961.
- SAFA, Peyami, “Atatürk Diktatör Değildi”, *Çınaraltı*, 14, İstanbul 1941.
- SAFA, Peyami, “Başbozuk İdare”, *Ulus*, 5 Temmuz 1950.
- SAFA, Peyami, “Bir Konferans Üzerine”, *Milliyet*, 14 Ocak 1955.
- SAFA, Peyami, “Bizim Cumhuriyetimiz ve Onları”, *Milliyet*, 29 Ekim 1955.
- SAFA, Peyami, “Cumhuriyetimizin İki Türlü İzahı”, *Tercüman*, 30 Ekim 1959.
- SAFA, Peyami, “Diktatörlüğe Dair Bir Eser”, *Düşünen Adam*, 20, İstanbul 1961.
- SAFA, Peyami, “Fikir Hürriyeti”, *Çınaraltı*, 8, İstanbul 1941.
- SAFA, Peyami, “Halk Partisi ve Hürriyet”, *Son Havadis*, 13 Haziran 1961.
- SAFA, Peyami, “Halkevleri”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1938.
- SAFA, Peyami, “Hayret ve Dehşet”, *Ulus*, 24 Temmuz 1950.

- SAFA, Peyami, “İki Cumhuriyet”, *Ulus*, 10 Kasım 1950.
- SAFA, Peyami, “İnkılâp Dâvası”, *Ulus*, 28 Temmuz 1950.
- SAFA, Peyami, “İrtica mı, Komünizm mi?”, *Son Havadis*, 12 Haziran 1961.
- SAFA, Peyami, “Kansız İhtilal”, *Tasviri Efkâr*, 29 Birinciteşrin 1943.
- SAFA, Peyami, “Kin Mantiğı”, *Ulus*, 7 Temmuz 1950.
- SAFA, Peyami, “Memleket ve Edebiyat”, *Kültür Haftası*, 2, İstanbul 1936.
- SAFA, Peyami, “Milliyetçilik ve Milli Kavramları”, *Son Havadis*, 18 Mart 1961.
- SAFA, Peyami, “Nutkun İçindeki Cümle”, *Cumhuriyet*, 2 İkinciteşrin, 1937.
- SAFA, Peyami, “Ölmeyen Ölüler”, *Milliyet*, 10 Kasım 1955.
- SAFA, Peyami, “Rönesans, Ortaçağ, İslâm Felsefesi ve Fatih”, *Türk Dili*, II/20, Ankara 1953.
- SAFA, Peyami, “Ruhta Huzur ve Sükun”, *Tercüman*, 29 Ekim 1959.
- SAFA, Peyami, “Seziş, Tahlil ve Riyaziye”, *Kültür Haftası*, 33, İstanbul 1936.
- SAFA, Peyami, “Sihirli Formül Sihirli Adam”, *Düşünen Adam*, 17, İstanbul 1961.
- SAFA, Peyami, “Şark – Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, 4, İstanbul 1936.
- SAFA, Peyami, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, *Türk Düşüncesi*, I/1, İstanbul 1953.
- SAFA, Peyami, “Türk İnkılâbı ve Japonya”, *Cumhuriyet*, 6 İkinci kanun 1938.
- SAFA, Peyami, “Türk İnkılâbı”, *Cumhuriyet*, 30 Birinciteşrin 1937.
- SAFA, Peyami, “Türk Rejiminin Muayenesi”, *Cumhuriyet*, 29 Birinciteşrin 1937.
- SAFA, Peyami, *20. Asır, Avrupa ve Biz*, *Objektif 8*, Ötüken Yay., İstanbul 2012.
- SAFA, Peyami, *Büyük Avrupa Anketi*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.
- SAFA, Peyami, *Din – İnkılâp – İrtica*, *Objektif 4*, Ötüken Yay., İstanbul 2011.
- SAFA, Peyami, *Din, İnkılâp, İrtica*, *Objektif 4*, Ötüken Yay., İstanbul 2011.
- SAFA, Peyami, *Doğu – Batı Sentezi*, Yağmur Yay., İstanbul 1976.
- SAFA, Peyami, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, *Objektif 7*, Ötüken Yay., İstanbul 1976.
- SAFA, Peyami, *Mâhutlar*, Toprak Dergisi Yay., İstanbul 1959.
- SAFA, Peyami, *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm*, İstanbul 1979.
- SAFA, Peyami, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, *Objektif 2*, Ötüken Yay., İstanbul 1999.

- SAFA, Peyami, *Yazarlar, Sanatçılar ve Meşhurlar, Objektif:6*, Ötüken Yay., İstanbul 1976.
- SAFA, Peyami, *Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar, Objektif 6*, Ötüken Yay., İstanbul 1976.
- ŞAYLAN, Gencay, *Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi*, İmge Yay., Ankara 2008.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *İslam Felsefesi*, Ülken Yay., İstanbul 1983.
- ÜLMAN, Yeşim Işıl, *Journal de Constantinople'a Göre Mehteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- YAKUBOĞLU, Kenan, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2006.
- YILDIZ, Gültekin, *Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yay, İstanbul 2000.

“THE VIEWS OF PEYAMI SAFA ON TURKISH REVOLUTION”

Abstract

Ottoman modernisation, since 19th century, was implemented by the generation who was brought up by Mulkiye – Military School – Medical School trilogy. Executives who were promoted according to merit system in bureaucracy after being educated for a long time, was influenced by positivism especially in the second half of the century. The idea suttered in II. Constitutionalist Period (1908-1918) and in a journal called *İctihad*, which was the voice of the intellectuals who lost loyalty to monarchy and traditional values, were implemented as Turkish Revolution after the Declaration of the Republic. Safa, thought that radical changes are caused by nationalism and modernisation. Turkish community would accommodateto Western civilisation by adopting mathematical correctness and being a city-state. Turkish Revolution caused by natural and compulsory processes. Also, it's natural that it was done by single-party tutelaga. The point which the intellectuals miss, after the 19th century positivist and materialist scientific understanding's popularity decreased in Western mentality, too. Spiritual values began to appear in the community and nationalism, became the protectionist of spiritual values and democracy. Safa, has been a significant representative of this view after 27 May Coup.

Keywords

Turkish Revolution, Peyami Safa, Nationalism, modernisation, Republic, Atatürk, Democratic Party.